

Vesna Jug
**OSEBNOSTNI
NAPOVEDNIKI
ČUSTVENE
MANIPULACIJE PRI
SREDNJEŠOLCIH**

9-26

FAKULTETA ZA MATEMATIKO,
NARAVOSLOVJE IN INFORMACIJSKE
TEHNOLOGIJE UNIVERZE
NA PRIMORSKEM
GLAGOLJAŠKA 8
6000 KOPER
VESNA.JUG@UPR.SI

::POVZETEK

ČUSTVENA MANIPULACIJA OPISUJE ZMOŽNOST posameznika, da manipulira s čustvi drugih ljudi, da doseže svoje cilje. Konstrukt tako predstavlja temen vidik čustvene inteligentnosti in je povezan z različnimi osebnostnimi značilnostmi. V raziskavi je avtorica, podobno kot so že raziskovali v tujini na vzorcih odraslih oseb, predvidevala, da obstajajo pozitivne povezave med čustveno in socialno inteligentnostjo ter čustveno manipulacijo, dodatno pa je predvidevala še negativne povezave med osebnostnima dimenzijama sprejemljivosti in vestnosti ter čustveno manipulacijo. Z uporabo samoocenjevalnih psiholoških vprašalnikov je na vzorcu 202 slovenskih srednješolcev, starih od 15 do 18 let, ugotovila, da starejši moški udeleženci kažejo bistveno višjo stopnjo čustvene manipulacije kot ženske. Zaznavanje in poimenovanje čustev kot ena izmed dimenzij čustvene inteligentnosti pozitivno korelira s čustveno manipulacijo, osebnostni potezi sprejemljivosti in vestnosti negativno korelirata s stopnjo čustvene manipulacije, obstajajo pa tudi pozitivne korelacije med socialno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo, še posebej pri moških. Na podlagi rezultatov raziskave vidimo, da obstajajo velike razlike med spoloma pri napovedovanju čustvene manipulacije; pri moških imajo osebnostne lastnosti večjo vlogo pri nastanku manipulacije kot pri ženskah.

Ključne besede: čustvena manipulacija, čustvena inteligentnost, socialna inteligentnost, osebnostne lastnosti, mladostništvo

ABSTRACT*PERSONALITY PREDICTORS OF EMOTIONAL MANIPULATION IN HIGH SCHOOL STUDENTS*

Emotional manipulation describes the ability of an individual to manipulate the emotions of other people to achieve their goals. The construct represents a dark aspect of emotional intelligence and is associated with various personality traits. In present research, similar to the research conducted abroad on adult samples, the author suggested that there were positive correlations between emotional and social intelligence and emotional manipulation, and additionally she suggested also negative correlations between the personality dimensions of agreeableness and conscientiousness and emotional manipulation. With the use of self-report questionnaires on a sample of 202 Slovenian high school students aged 15 to 18 years, she found that older males show significantly higher levels of emotional manipulation than females, perceiving and labelling emotions as one of the dimensions of emotional intelligence positively correlates with emotional manipulation,

personality traits of Agreeableness and Conscientiousness negatively correlate with the level of emotional manipulation, there were also found positive correlations between social intelligence and emotional manipulation, especially in males. There exist significant gender differences in predictors of emotional manipulation; in males, personality traits play bigger role in emergence of manipulation than in females.

Keywords: emotional manipulation, emotional intelligence, social intelligence, personality traits, adolescence

::1. UVOD

V literaturi je pojem čustvene inteligentnosti pritegnil že veliko pozornosti (npr. Leuner, 1966, po Siu, 2009; Saklofske, Austin in Minski, 2003; Smith, Ciarrochi in Heaven, 2008). Salovey in Mayer (1990) sta razvila teoretični model, ki se osredotoča na čustvene sposobnosti, ki jih je mogoče razviti z učenjem in izkušnjami, ter poudarja štiri glavne zmožnosti: odkrivanje, uporabo, razumevanje in upravljanje čustev. Kljub temu pa še vedno obstaja nekaj polemik, katera je najustreznejša metoda za merjenje čustvene inteligentnosti (Austin, 2009; Saklofske idr., 2003). Goleman (2001) opredeljuje čustveno inteligentnost kot sposobnost prepoznavanja svojih čustev in čustev drugih in osebno motivacijo ter sposobnost obvladovanja čustev v nas samih in v odnosih z drugimi. Čustvena inteligentnost, poleg drugih dejavnikov, napoveduje stopnjo posameznikove uspešnosti v življenju. Z uporabo čustvene inteligentnosti se posamezniki naučijo ceniti svoje osebne razlike in začnejo sodelovati drug z drugim (Simmons in Simmons, 2000).

O čustveni inteligentnosti se je v preteklosti večinoma govorilo s pozitivnega vidika. Austin, Farrelly, Black in Moore (2007) so obstoječi koncept razširili tudi v negativno smer, s tem ko so pojasnili pojem čustvene manipulacije kot »temne strani« čustvene inteligentnosti. Čustvena manipulacija je zmožnost posameznika, da manipulira s čustvi drugih ljudi, da doseže svoje cilje, predstavlja sposobnost vplivanja na čustva in vedenja drugih v smeri lastnega interesa ali koristi (Austin idr., 2007). Čustvene veščine se uporablja tudi na negativen način, kar pomeni, da »tisti, katerih spretnosti se usmerjajo v antisocialno smer, ustvarjajo manipulativne prizore ali sociopatsko vodijo druge v neprijetne situacije« (Salovey in Mayer, 1990, str. 198). Na možne negativne vidike čustvene inteligentnosti lahko gledamo tudi s filozofskega vidika (Carr, 2000). Avtor trdi, da je vrednost čustvene inteligentnosti odvisna od moralnega izida, ki ji služi, torej da obstaja nekaj, česar ne moremo vedno jasno razlikovati od čustvene inteligentnosti.

Pri pregledu literature smo našli tudi nekatere druge spremenljivke, za katere je bila ugotovljena povezava s čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. V zvezi s tem je precej samoumevno omeniti pojem *socialne inteligentnosti*. Prvi, ki je oblikoval pojem socialne inteligentnosti, je bil Thorndike (1920, po Kihlstrom in Cantor, 2000),

ki jo je definiral kot sposobnost posameznika, da razume in ravna z drugimi ljudmi ter se je sposoben vključevati v primerne socialne interakcije. N. Cantor in Kihlstrom (1987) definirata socialno inteligentnost kot deklarativno in proceduralno znanje, ki nam pomaga delovati v socialnem svetu, kjer so poudarjeni predvsem socialni cilji. Če konstrukt primerjamo z Gardnerjevo teorijo (1983), lahko rečemo, da vsebuje tako interpersonalno kot intrapersonalno inteligentnost. Goleman (2010) sestavine socialne inteligentnosti deli v dva segmenta: socialno zavest in socialno sposobnost. Socialna zavest tako zajema vrsto lastnosti, od čutenja notranjega stanja druge osebe do razumevanja njenih občutkov in misli ter dojemanja zapletenih družbenih situacij, socialna sposobnost pa s pomočjo socialne zavesti omogoča gladke in učinkovite interakcije (Goleman, 2010). Za socialno inteligentno osebo v določenem kontekstu deluje, kot da ve, kdaj prilagoditi svoja znanja, da bodo ustrezala zahtevam situacije; sposobna je videti, kdaj je zaželeno pridobivati nova znanja, ki ji bodo v pomoč pri doseganju novih ciljev (Cantor in Kihlstrom, 1987). Poleg tega je tudi »inteligentno«, da se zavedamo svojih omejitev in da smo sposobni oblikovati in izbirati okolje, ki spodbuja znanja, ki so nam blizu (Snyder, 1981, po Cantor in Kihlstrom, 1987).

Čustvena in socialna inteligentnost se uvrščata med medosebne lastnosti, njun izvor pa je povezan tudi z našo *osebnostjo*, ki predstavlja celoten vzorec relativno trajnih duševnih, vedenjskih in telesnih značilnosti, po katerih se posamezniki razlikujejo drug od drugega (Musek, 2000). Osebnost torej predstavlja vse, kar ponažarja identiteto in značilnosti osebe, na podlagi katerih jo je mogoče razlikovati od drugih (Musek, 2005a). V zadnjih desetletjih se je povečevala priljubljenost teorije petdimenzionalne osebnostne strukture, ki je že od Goldberga (1981, po Musek, 2005b), opisana kot »Velikih pet«: ekstravertnost, sprejemljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost. Raziskovalci, ki verjamejo v splošno uporabnost leksično kodirane ljudske modrosti, verjamejo, da je Velikih pet mogoče razlagati kot prave temeljne dimenzije osebnosti.

::1.1. Povezave med osebnostnimi značilnostmi in čustveno manipulacijo

V zadnjem času se je raziskovanje čustvene inteligentnosti usmerilo tudi na preučevanje »temnejše« strani fenomena; Austin idr. (2007) ugotavljajo, da čustvena manipulacija odraža temnejši vidik čustvene inteligentnosti. V vzorcu odraslih sta R. Grieve in Mahar (2010) pokazala, da moški dosegajo višjo stopnjo čustvene manipulacije v primerjavi z ženskami; pri obeh spolih je višje izražena čustvena inteligentnost pomembno napovedovala čustveno manipulacijo, vendar je v ženskem vzorcu čustvena inteligentnost delovala kot zaviralec čustvene manipulacije. Predhodne raziskave torej kažejo, da pri preučevanju napovedovanja čustvene manipulacije obstajajo pomembne razlike med spoloma (Grieve in Mahar, 2010). Tudi občutljivost na socialne iztočnice predstavlja pomemben dejavnik pri čustveni manipulaciji pri odraslih (Grieve, 2011), kar kaže na to, da lahko tudi socialne veščine igrajo pomembno vlogo pri pojavu čustvene manipulacije.

Tudi v najnovejših raziskavah na vzorcu odraslih (Grieve in Panebianco, 2013) je bilo ugotovljeno, da čustvena inteligentnost, socialne spretnosti, agresivnost in empatija delujejo kot pomembni napovedniki splošne čustvene manipulacije pri moških in ženskah, vendar se je nabor spremenljivk močno razlikoval v odvisnosti od spola. Za moške, ki so bolj čustveno inteligentni in boljši pri predelavi socialnih informacij, je bilo uporaba čustvene manipulacije bolj verjetna, prav tako so o višjih stopnjah čustvene manipulacije poročale mlajše ženske, ki so dosegale višje ravni čustvene inteligentnosti in nižje ravni socialnega zavedanja (Grieve in Panebianco, 2013).

Čustvena inteligentnost je pomembno povezana s čustveno manipulacijo tako pri moških kot pri ženskah. Ta ugotovitev podpira idejo, da lahko posamezniki z boljšimi čustvenimi spretnostmi slednje uporabijo na bolj negativne ali nezaželeno načine. (Austin idr., 2007; Grieve in Mahar, 2010; Kildruff, Chiaburu in Menges, 2010; Salovey in Mayer, 1990). R. Grieve in L. Panebianco (2013) sta v svoji raziskavi proučevali napovednike čustvene manipulacije na vzorcu 243 odraslih. Udeleženci so izpolnili vprašalnike, ki merijo potezo čustvene manipulacije, čustveno inteligentnost, socialne spretnosti, psihopatijo, agresijo, empatijo in kognitivne distorzije. Pri udeležencih moškega spola so čustveno manipulacijo značilno napovedovali višje izraženi čustvena inteligentnost, procesiranje socialnih informacij, neposredna agresivnost in kognitivne distorzije. Pri udeleženkah so čustveno manipulacijo napovedovali nižja starost, višje izraženi čustvena inteligentnost, neposredna agresivnost, primarne psihopatske poteze, ter nižje izraženo socialno zavedanje – obenem pa je čustvena inteligentnost delovala kot zaviralec. Natančneje, avtorici navajata, da nizka bivariatna korelacija med čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo v vzorcu žensk kaže, da čustvena inteligentnost deluje kot zaviralna spremenljivka za ženske. Tako da, čeprav neposredno ne prispeva k napovedovanju čustvene manipulacije pri ženskah, čustvena inteligentnost upošteva zunanjo varianco v drugih napovednikih in krepi napoved čustvene manipulacije. Ni pa popolnoma jasno, zakaj je tako le pri ženskah; morda to odraža bolj kompleksno vprašanje, ki kaže na to, da je čustvena inteligentnost pri ženskah drugače konceptualizirana kot pri moških (Grieve in Panebianco, 2013). V isti študiji je predelava socialnih informacij pomembno napovedovala čustveno manipulacijo pri moških. Zdi se verjetno, da so moški sposobni učinkovito uporabiti socialne podatke za čustveno manipuliranje. Pri ženskah pa so nižje ravni socialnega zavedanja napovedovale čustveno manipulacijo, kar kaže, da so ženske, ki imajo manj socialnega razumevanja, večkrat uporabljale čustveno manipulativne strategije (Grieve in Panebianco, 2013).

Izvedenih je bilo tudi več raziskav glede odnosov med osebnostnimi lastnostmi in čustveno manipulacijo pri odraslih. Paulhus in Williams (2002) sta v raziskavi, v kateri sta preverjala povezave med temnimi osebnostnimi lastnostmi in osebnostnimi dimenzijami po modelu velikih 5, ugotovila, da posamezniki, ki izkazujejo višje stopnje makiavelizma in psihopatije, dosegajo značilno nižje rezultate na dimenziji sprejemljivosti. Enake rezultate sta v svoji raziskavi med študenti dobila tudi Lee in Ashton (2005). S. Jakobowitz in Egan (2006) navajata, da je temne dimen-

zije osebnosti mogoče opisati v smislu nizke sprejemljivosti, natančneje pa sta ugotovila, da antisocialno vedenje še posebej povezano z visokim nevroticizmom in nizko vestnostjo.

::1.2. Problem in hipoteze

V raziskavi smo, podobno kot v nekaterih predhodnih raziskavah, želeli odkriti odnose med različnimi osebnostnimi značilnostmi, pri čemer nas je, po zgledu novejših raziskav (npr. Grieve in Mahar, 2010; Grieve, 2011; Grieve in Panebianco, 2013), zanimalo, kako osebnostne značilnosti, kot so čustvena inteligentnost, socialna inteligentnost in osebnostne dimenzije po modelu velikih pet napovedujejo čustveno manipulacijo. Za razliko od že izvedenih raziskav smo se usmerili na vzorec mladostnikov, saj so nas zanimali odnosi med omenjenimi spremenljivkami v razvojnem obdobju, ko se začeta oblikovati osebnost in identiteta posameznika (Papalia, Wendkos Olds in Duskin Feldman, 2009). Predhodnih raziskav glede čustvene manipulacije pri mladostnikih je zelo malo, naš prvi cilj je tako bil, da raziščemo odnose med različnimi spremenljivkami na vzorcu mladostnikov. Na podlagi teorije in ugotovitev predhodnih raziskav na odraslih vzorcih smo oblikovali naslednje hipoteze:

1. Moški kažejo višjo stopnjo čustvene manipulacije kot ženske. Nekateri izmed že izvedenih raziskav navajajo, da je čustvena manipulacija pri odraslih moških višje izražena kot pri ženskah, na podlagi česar sklepamo, da se bodo podobni odnosi kazali tudi na vzorcu mladostnikov.
2. Obstajajo pozitivni odnosi med čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. Določeni posamezniki z višje izraženimi dimenzijami čustvene inteligentnosti lahko te svoje sposobnosti spretno uporabijo tudi v različne manj sprejemljive načine doseganja ciljev, z drugimi znajo manipulirati in tako od njih dobiti tisto, kar hočejo. Manipulacija tako nujno zahteva ustrezno čustveno kompetentnost, saj sicer posamezniki ne bi znali drugih pripraviti do vedenja, ki ga od njih hočejo.
3. Obstajajo pozitivni odnosi med socialno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. Podobno kot pri izkoriščanju boljših čustvenih spretnosti, lahko določeni posamezniki tudi boljše socialne spretnosti izrabijo v manj socialno sprejemljive načine v interakciji z drugimi osebami, da dosežejo svoje cilje. Tako je tudi visoko izražena socialna kompetentnost pomembna, da se znajo posamezniki do drugih vesti manipulativno.
4. Obstajajo negativni odnosi med osebnostnimi lastnostmi sprejemljivosti in vestnosti ter čustveno manipulacijo. Osebnostna dimenzija sprejemljivosti se nanaša na posameznikovo težnjo k sodelovanju, prijaznosti in empatičnosti, kar je v nasprotju s konstruktom manipulacije, vestnost pa predstavlja posameznikovo urejenost, zanesljivost in naklonjenost pravilom, kar se prav tako ne sklada z manipulativnimi težnjami.

5. Obstajajo pomembne razlike med spoloma glede tega, katere spremenljivke se pomembno povezujejo s čustveno manipulacijo in jo pomembno napovedujejo. Dosedanje raziskave na odraslih navajajo, da obstajajo različni odnosi med osebnostnimi značilnostmi in čustveno manipulacijo v odvisnosti od spola. Predvidevamo, da bo do podobnih razlik prišlo tudi v vzorcu mladostnikov.

::2. METODA

::2.1. Vzorec

V raziskavo sta bila vključena 202 slovenska srednješolca. Udeleženci so bili stari med 15 in 18 let, povprečna starost je znašala 16,66 let, standardni odklon pa 1,03 leta. Med udeleženci so bili 104 moški in 98 žensk, obiskovali pa so različne srednje šole v Sloveniji.

::2.2. Pripomočki

Uporabili smo štiri samoocenjevalne vprašalnike:

- Lestvica emocionalne manipulacije (EMS; Austin, Farrelly, Black in Moore, 2007; prevod Alijagič, 2014). Lestvica je bila zasnovana kot odgovor na vprašanje, ali ima čustvena inteligentnost tudi svojo temno plat. Sestavljena je iz 25 postavk, udeleženci pa nanje odgovarjajo s petstopenjsko lestvico (1 – sploh se ne strinjam, 5 – popolnoma se strinjam). Lestvica zajema tri dimenzije, in sicer emocionalna manipulacija, slabe emocionalne veščine in prikrivanje emocij, za namen raziskave smo se osredotočili predvsem na prvo dimenzijo. Visok rezultat na tej dimenziji pomeni višjo izraženost emocionalne manipulacije. Cronbachov α koeficient zanesljivosti dimenzije emocionalne manipulacije znaša 0,88.
- Vprašalnik emocionalne kompetentnosti – krajša oblika (ESCQ; Takšič, 2002; prevod Avsec, 2007). Lestvica vsebuje 26 postavk, ki se združujejo v dimenzije prepoznavanje in razumevanje emocij, izražanje in poimenovanje emocij ter upravljanje z emocijami, udeleženec pa na postavke s petstopenjsko lestvico odgovarja, v kolikšni meri zanj veljajo posamezne trditve (1 – sploh ne velja, 5 – vedno velja). Pri vseh dimenzijah pomeni visok rezultat višjo izraženost lastnosti. Cronbachov α koeficient zanesljivosti dimenzij vprašalnika je sledeč: prepoznavanje in razumevanje emocij 0,81 – 0,90, izražanje in poimenovanje emocij 0,78 – 0,88 ter upravljanje z emocijami 0,67 – 0,78, zanesljivost celotnega vprašalnika pa znaša med 0,88 in 0,92.
- Lestvica socialne inteligentnosti (TSIS; Silvera, Martinussen in Dahl, 2001; prevod Horvat, 2011). Lestvica je sestavljena iz 21 postavk, ki se združujejo v dimenzije predelava socialnih informacij, socialne veščine in socialno zavedanje. Udeleženec na postavke odgovarja s sedemstopenjsko lestvico (1 – sploh ni značilna zame, 7 – zelo značilna zame). Visok rezultat pri vseh dimenzijah pomeni

višjo izraženost teh lastnosti. Cronbachov α koeficient zanesljivosti dimenzije predelava socialnih informacij znaša 0,79 – 0,81, dimenzije socialne veččine 0,85 – 0,86 in dimenzije socialno zavedanje 0,72 – 0,79.

- Vprašalnik petih velikih faktorjev osebnosti (BFI; John, Benet-Martinez in Benet-Martinez, 1998; prevod Avsec in Sočan, 2007). Razvoj vprašalnika temelji na upoštevanju klasičnih kvalifikacij petih faktorjev osebnosti, ki so dobili imena ekstravertnost, prijetnost, vestnost, nevroticizem in intelekt/odprtost. Vprašalnik ima 44 postavk, ki se združujejo v navedene dimenzije, udeleženec pa nanje odgovarja s petstopenjsko lestvico (1 – sploh se ne strinjam, 5 – popolnoma se strinjam). Pri vseh dimenzijah pomeni visok rezultat višjo izraženost lastnosti. Cronbachov α koeficient zanesljivosti dimenzij vprašalnika je sledeč: ekstravertnost 0,86, prijetnost 0,79, vestnost 0,82, nevroticizem 0,87 in intelekt/odprtost 0,83, zanesljivost celotnega vprašalnika pa znaša 0,83.

::2.3. Postopek

Udeleženci so na vprašalnike odgovarjali individualno ali v skupinah. Na začetku smo udeležencem zagotovili, da so njihovi odgovore anonimni in da ni pravih ali napačnih odgovorov. Udeleženci so podpisali tudi obveščeno soglasje k sodelovanju v raziskavi, za mladoletnike so soglasje prebrali in podpisali tudi njihove starši ali skrbniki. Udeležence smo prosili, da na vprašalnike odgovarjajo pošteno in v celoti. Za vsak vprašalnik so bila podana navodila. Odgovarjanje na vprašalnike je trajalo približno 20 – 25 minut.

::3. REZULTATI

V tem poglavju so prikazani rezultati analiz in postopkov, ki smo jih uporabili za preverjanje hipotez. Na začetku v tabeli 1 prikazujemo normalnost porazdelitve in zanesljivost uporabljenih spremenljivk, v tabeli 2 pa korelacije med različnimi neodvisnimi spremenljivkami in čustveno manipulacijo. Ker, skladno s hipotezami, predvidevamo, da bodo obstajale razlike v povezanosti spremenljivk v odvisnosti od spola, jih prikazujemo ločeno glede na moške in ženske, za večjo ilustrativnost rezultatov pa prikazujemo tudi korelacije celotnega vzorca.

Tabela 1

Normalnost porazdelitve in zanesljivost uporabljenih spremenljivk

Spremenljivke	Kolmogorov-Smirnov Z	p	α
Čustvena inteligentnost			
Prepoznavanje in razumevanje emocij	0,654	0,786	0,83
Izražanje in poimenovanje emocij	0,948	0,330	0,89
Upravljanje z emocijami	0,819	0,514	0,81
Socialna inteligentnost			
Predelava socialnih informacij	1,058	0,213	0,75
Socialne veščine	0,796	0,550	0,81
Socialno zavedanje	0,904	0,387	0,76
Osebnost			
Ekstravertnost	1,375	0,046	0,82
Sprejemljivost	1,473	0,026	0,72
Vestnost	0,813	0,523	0,84
Nevroticizem	1,192	0,116	0,81
Odprtost	1,290	0,072	0,72
Čustvena manipulacija	0,828	0,499	0,90

V tabeli 1 vidimo, da se spremenljivki Ekstravertnost in Sprejemljivost ne porazdelujeta skladno z normalno distribucijo, zaradi česar bomo pri analizi teh spremenljivk uporabili neparametrične postopke.

Tabela 2*Korelacije med različnimi spremenljivkami in čustveno manipulacijo (EM)*

Spremenljivke	EM moški		EM ženske		<i>z</i>	<i>p</i>	EM skupaj	
Čustvena inteligentnost								
Prepoznav. in razumev. emocij	0,34	**	0,28	**	0,47	0,321	0,29	**
Izražanje in poimenovanje emocij	-0,04		0,00		-0,28	0,390	-0,02	
Upravljanje z emocijami	-0,05		0,01		-0,42	0,337	0,00	
Socialna inteligentnost								
Predelava socialnih informacij	0,40	**	0,17		1,76	0,039	0,29	**
Socialne veščine	0,17		0,13		0,29	0,387	0,16	*
Socialno zavedanje	-0,20	*	0,02		-1,56	0,060	-0,08	
Osebnost								
Ekstravertnost	0,21	*	0,12		0,65	0,259	0,17	*
Sprejemljivost	-0,38	**	-0,25	*	-1,01	0,156	-0,30	**
Vestnost	-0,19		-0,22	*	0,22	0,413	-0,20	**
Nevroticizem	0,08		0,07		0,07	0,472	0,04	
Odrprtost	0,28	**	0,06		1,59	0,056	0,14	*

Opombe: *z* = Fisherjeva transformacija; *p* = pomembnost razlik med korelacijskimi koeficienti

Iz tabele 2 je razvidno, da obstajajo pomembne pozitivne korelacije med dimenzijami čustvene in socialne inteligentnosti ter stopnjo čustvene manipulacije, razen korelacije med socialnim zavedanjem in manipulacijo pri moških, ki je negativna. Vidimo tudi, da več osebnostnih dimenzij pomembno korelira s čustveno manipulacijo, sprejemljivost in vestnost najpomembneje negativno korelirata z manipulacijo, pri moških pa vidimo, da je odrprtost pomembno pozitivno povezana s čustveno manipulacijo. Testirali smo tudi pomembnost razlik med korelacijami za moške in ženske in ugotovili, da se korelacije statistično pomembno razlikujejo pri predelavi socialnih informacij.

Nadalje smo želeli ugotoviti, če obstajajo pomembne razlike v stopnji čustvene manipulacije med moškimi in ženskami. Izvedli smo t-test, s katerim smo ugotovili, da obstajajo določene razlike med spoloma, vendar niso statistično pomembne (M pri moških znaša 48,25, pri ženskah pa 45,43, t-vrednost je 1,46, statistična značilnost pa 0,146).

Za dodatno razjasnitev smo izvedli preizkus razlik med spoloma za vsako starostno skupino posebej. Sklepali smo namreč, da se bodo razlike med spoloma pokazale predvsem v obdobju poznega mladostništva, saj se šele tedaj začneta jasneje oblikovati osebnost in identiteta posameznika. Mlajši udeleženci še nimajo tako jasno izoblikovanih osebnostnih značilnosti, da bi lahko sklepali o bolj stalni izraženi čustvene manipulacije. Iz tabele 3 je razvidno, da razlike pri starostnih skupinah med 15 in 17 let niso statistično pomembne, za osebe, stare 18 let, pa obstajajo pomembne razlike v čustveni manipulaciji med spoloma.

Tabela 3

Razlike med spoloma v čustveni manipulaciji pri različnih starostnih skupinah

	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
15 let				
Moški	18	47,67	0,17	0,863
Ženske	17	46,88		
16 let				
Moški	28	44,93	0,44	0,662
Ženske	19	46,89		
17 let				
Moški	42	49,62	0,61	0,542
Ženske	29	47,72		
18 let				
Moški	16	51,13	2,20	0,033
Ženske	33	41,82		

Nazadnje smo želeli z multiplo korelacijo in linearno regresijo odkriti odnose med različnimi napovedniki in čustveno manipulacijo. V skladu s predhodnimi raziskavami smo oblikovali regresijski postopke ločeno za moške in ženske. V regresijski model smo vključili vse osebnostne dimenzije in dimenzije čustvene ter socialne inteligentnosti. Za vzorec moških smo ugotovili, da je bila njihova multipla korelacija s kriterijem 0,66, vse skupaj so pojasnile 44,1 odstotka variance kriterija, multipla korelacija pa je bila statistično pomembna ($p = 0,000$).

Tabela 4*Regresijski koeficienti za model napovednikov pri moških*

Napovedniki	B	E	β	p	95% IZ za B		Test kolinearnosti	
					sp. meja	zg. meja	toleranca	IVF
Prepozn. in razumev. emocij	0,45	0,22	0,23	0,042	0,02	0,89	0,50	2,01
Izraž. in poimenov. emocij	-0,60	0,22	-0,29	0,008	-1,04	-0,16	0,53	1,90
Upravljanje z emocijami	0,12	0,27	0,05	0,661	-0,42	0,67	0,52	1,93
Predelava social. informacij	0,45	0,20	0,25	0,030	0,04	0,85	0,48	2,08
Socialne veščine	-0,16	0,20	-0,10	0,424	-0,56	0,24	0,36	2,79
Socialno zavedanje	0,14	0,17	0,08	0,402	-0,19	0,47	0,65	1,53
Ekstravertnost	1,13	0,34	0,45	0,001	0,45	1,80	0,33	3,02
Sprejemljivost	-0,99	0,29	-0,37	0,001	-1,56	-0,41	0,52	1,93
Vestnost	-0,51	0,19	-0,25	0,009	-0,89	-0,13	0,68	1,47
Nevroticizem	-0,21	0,26	-0,08	0,418	-0,72	0,30	0,62	1,60
Odprtost	0,24	0,20	0,11	0,220	-0,15	0,63	0,76	1,32

Opombe: B = nestandardizirani regresijski koeficient; E = standardna napaka nestandardiziranega regresijskega koeficienta; β standardizirani regresijski koeficient; IZ = interval zaupanja; IVF = faktor inflacije variance

Za vključene spremenljivke smo preverili tudi intervale zaupanja in kolinearnost. Po pregledu rezultatov v tabeli 4 vidimo, da čustveno manipulacijo pri moških pomembno napoveduje šest prediktorjev: prepoznavanje in razumevanje emocij, izražanje in poimenovanje emocij, predelava socialnih informacij, ekstravertnost, sprejemljivost in vestnost.

Tudi za vzorec žensk smo v regresijski model vključili vse razpoložljive spremenljivke in ugotovili, da je njihova multipla korelacija s kriterijem znašala 0,43, vse skupaj so pojasnile 18,3 odstotkov variance kriterija, vendar multipla korelacija ni bila statistično pomembna ($p = 0,076$).

Tabela 5

Regresijski koeficienti za model napovednikov pri ženskah

Napovedniki	<i>B</i>	<i>E</i>	β	<i>p</i>	95% IZ za <i>B</i>		Test kolinearnosti	
					sp. meja	zg. meja	toleranca	IVF
Prepozn. in razumev. emocij	0,50	0,31	0,22	0,106	-0,11	1,11	0,51	1,95
Izraž. in poimenov. emocij	-0,05	0,24	-0,02	0,850	-0,52	0,43	0,59	1,69
Upravljanje z emocijami	-0,23	0,36	-0,10	0,526	-0,95	0,49	0,42	2,40
Predelava social. informacij	0,14	0,29	0,06	0,620	-0,43	0,72	0,61	1,64
Socialne veščine	0,31	0,28	0,19	0,260	-0,24	0,86	0,35	2,84
Socialno zavedanje	0,10	0,22	0,05	0,661	-0,33	0,52	0,73	1,37
Ekstravertnost	0,03	0,38	0,01	0,936	-0,73	0,80	0,29	3,47
Sprejemljivost	-0,52	0,30	-0,22	0,084	-1,11	0,07	0,58	1,72
Vestnost	-0,42	0,22	-0,21	0,062	-0,87	0,02	0,78	1,28
Nevroticizem	-0,20	0,31	-0,09	0,522	-0,82	0,42	0,44	2,27
Odprtost	-0,06	0,28	-0,02	0,832	-0,61	0,49	0,75	1,33

Opombe: *B* = nestandardizirani regresijski koeficient; *E* = standardna napaka nestandardiziranega regresijskega koeficienta; β standardizirani regresijski koeficient; IZ = interval zaupanja; IVF = faktor inflacije variance

Tudi pri ženskah smo za vključene spremenljivke preverili intervale zaupanja in kolinearnost. Na osnovi podrobnega pregleda rezultatov vidimo, da v tem modelu nobena od spremenljivk kriterija ne napoveduje ustrezno; napovedniki imajo tudi zelo velike standardne napake v primerjavi z regresijskimi koeficienti. Želeli smo ugotoviti tudi, ali bi lahko obstajala napovedna vrednost skupnega faktorja čustvene inteligentnosti in skupnega faktorja socialne inteligentnosti, ampak smo ugotovili, da vključitev teh nadrednih spremenljivk ne vpliva na rezultate – nobeden od njiju se ni izkazal kot pomemben prediktor čustvene manipulacije, prav tako s kriterijem nista pomembno korelirala. Na podlagi rezultatov lahko torej zaključimo, da vključene osebnostne značilnosti ne napovedujejo pomembno čustvene manipulacije pri ženskah.

::4. INTERPRETACIJA

V raziskavi smo želeli odkriti in pojasniti odnose med čustveno inteligentnostjo, socialno inteligentnostjo, osebnostnimi lastnostmi in čustveno manipulacijo v vzorcu slovenskih srednješolcev. Po pregledu literature smo oblikovali pet hipotez. S pomočjo različnih statističnih postopkov in analiz smo hipoteze preverjali na podlagi rezultatov vprašalnikov, ki so jih izpolnjevali srednješolci med petnajstim in osemnajstim letom starosti. Teoretično in raziskovalno ozadje čustvene manipulacije pri mladostnikih je precej skopo, tako da je enega izmed naših ciljev predstavljalo tudi odkrivanje odnosov med različnimi spremenljivkami v vzorcu mladostnikov.

V prvi hipotezi smo predpostavili, da moški izražajo višjo stopnjo čustvene manipulacije kot ženske. Naši rezultati kažejo nekoliko višjo stopnjo čustvene manipulacije pri moških kot pri ženskah, vendar razlika ni statistično pomembna na intervalu zaupanja 95%. Naši rezultati tako niso v skladu z ugotovitvami R. Grieve in Maharja (2010), ki sta ugotovila, da moški kažejo pomembno višjo stopnjo čustvene manipulacije. Za dodatno razjasnitev pojava smo testirali razlike med spoloma za vsako starostno skupino posebej. Ugotovili smo, da pri starostih med 15 in 17 let ne obstajajo pomembne razlike med spoloma, medtem ko pri starosti 18 let moški dosegajo pomembno višje ravni čustvene manipulacije kot ženske. Iz naših rezultatov lahko sklepamo, da obstajajo razvojne spremembe v stopnji čustvene manipulacije – v srednjem mladostništvu se stopnja čustvene manipulacije ne razlikuje glede na spol, kasneje, v poznem mladostništvu in odrasli dobi, pa so prisotne pomembne razlike med spoloma. Menimo, da je ta pojav povezan z dejstvom, da se proti koncu obdobja mladostništva začneta intenzivneje oblikovati osebnost in identiteta posameznika (Papalia idr., 2009), vključno s spolno identiteto, zaradi česar so razvidne tudi razlike med spoloma glede določenih osebnostnih značilnosti. V nadaljnjih raziskavah bi bilo zanimivo izvesti prečno študijo, ki bi vključevala mladostnike in odrasle udeležence, ali vzdolžno študijo, ki bi preverjala stopnjo čustvene manipulacije pri istih udeležencih večkrat v mladostništvu in odraslosti.

Na podlagi rezultatov raziskave moramo ovreči hipotezo in zaključiti, da se srednješolci moškega spola ne razlikujejo pomembno glede stopnje čustvene manipulacije od žensk. Torej ne velja, da moški bolje vedo, kako osramotiti druge in jih postaviti v medosebne spore; zanje ni nič bolj značilno, da vedo, kako uporabljati svoje čustvene sposobnosti, da izzovejo občutke krivde pri drugih. Glede na spol se srednješolci ne razlikujejo v sposobnosti pretvarjanja z namenom, da bi dobili zeleno vedenje od drugih, prav tako se ne razlikujejo v sposobnosti, kako dobro lahko hlinijo občutke bolečine in prizadetosti, da bi vzbuditi občutek krivde pri drugih. Za moške v primerjavi z ženskami prav tako ne velja, da jim je bolj všeč nadzorovati vedenje drugih na različne načine in da lahko bolje dokažejo svoje težave kot bolj resne, da bi se izognili obveznostim. Glede na to da smo dokazali, da pri starejših udeležencih v raziskavi obstajajo pomembne razlike v čustveni manipulaciji glede na spol, pa lahko zaključimo, da je čustvena manipulacija za starejše udeležence po naših predvidevanjih in v

skladu s predhodnimi raziskavami (Grieve in Mahar, 2010; Grieve in Panebianco, 2013) bolj značilna pri moških kot pri ženskah.

V drugi hipotezi smo predvidevali obstoj pozitivnih odnosov med čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. Naši rezultati kažejo statistično značilne pozitivne korelacije med prepoznavanjem in razumevanjem emocij ter čustveno manipulacijo pri moških in pri ženskah, kar je skladno z rezultati predhodnih raziskav (Grieve in Mahar, 2010; Grieve in Panebianco, 2013), v katerih so bile ugotovljene pozitivne korelacije med čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. V naših rezultatih prepoznavanje in razumevanje emocij deluje tudi kot pomemben pozitiven napovednik čustvene manipulacije pri moških, zanimivo pa kot pomemben negativen napovednik nastopa še izražanje in poimenovanje emocij. Postavljeno hipotezo lahko na podlagi rezultatov delno potrdimo in sklenemo, da pri srednješolcih sposobnost določanja razpoloženja in čustva drugih, sposobnost, da vedo, kaj se je zgodilo z drugimi, ko vidijo njihove občutke, sposobnost prepoznati čustva drugih preko njihovega izraza na obrazu in sposobnost, da opazijo, če je nekdo poskušal prikriti svoje prave občutke, pozitivno napovedujejo pojav čustvene manipulacije. Svoje visoko izražene čustvene spretnosti lahko mladostniki torej uporabijo na manj zaželeno načine in znajo z drugimi osebami manipulirati, da bi dosegli svoje cilje. Po drugi strani pa bi sposobnost izražanja lastnih čustev in opisovanja svojega trenutnega razpoloženja lahko nakazovala na nižjo stopnjo čustvene manipulacije pri moških.

V tretji hipotezi smo predpostavili obstoj pozitivnih odnosov med socialno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo. V vzorcu moških srednješolcev smo ugotovili statistično pomembno pozitivno povezanost med predelavo socialnih informacij in stopnjo čustvene manipulacije; ta dimenzija socialne inteligentnosti tudi močno pozitivno napoveduje pojav čustvene manipulacije pri moških. Naši rezultati so skladni z ugotovitvami R. Grieve in L. Panebianco (2013), tako da lahko rečemo, da so moški sposobni učinkovito uporabiti socialne podatke (na primer, da so sposobni napovedati vedenje drugih ljudi, da vedo, kako njihovo vedenje vpliva na počutje drugih, in da vedo, kako napovedati reakcije drugih oseb na njihovo vedenje) za čustveno manipuliranje z drugimi. Ugotovljena je bila tudi pozitivna korelacija med socialnimi spretnostmi in čustveno manipulacijo; mladostniki, ki so sposobni, da se povežejo z drugimi, ki niso sramežljivi v medosebnih odnosih in ki se lahko prilagodijo na različne socialne situacije, se bolj pogosto obnašajo manipulativno. Pri moških smo ugotovili negativno povezavo med socialnim zavedanjem in čustveno manipulacijo, ta dimenzija se je pojavila tudi kot pomemben negativen prediktor čustvene manipulacije, na podlagi česar lahko sklepamo, da če imajo srednješolci težave v izražanju svojih misli, če kažejo težave pri razumevanju odločitev drugih ljudi, če pogosto ne vedo, zakaj se drugi jezijo na njih, če so včasih nekoliko nerodni, če ne vedo, kako povedati svoje misli na sprejemljiv način, in če se jim ne zdi pomembno, da se obnašajo na način, ki ne vpliva na druge, je pri njih bolj verjeten pojav čustvene manipulacije. Na podlagi naših rezultatov lahko v večini

potrdimo tretjo hipotezo in sklenemo, da ima socialna inteligentnost pomembno vlogo pri napovedovanju čustvene manipulacije pri moških.

V četrti hipotezi smo predvidevali obstoj negativnih odnosov med osebnostnimi lastnostmi sprejemljivosti in vestnosti ter čustveno manipulacijo. Naši rezultati kažejo močne negativne korelacije med sprejemljivostjo in čustveno manipulacijo tako pri moških kot pri ženskah. Osebnostna dimenzija sprejemljivosti je tudi negativen napovednik čustvene manipulacije v vzorcu srednješolcev moškega spola. Ti rezultati so skladni z ugotovitvami predhodnih raziskav (Jakobwitz in Egan, 2006; Lee in Ashton, 2005; Paulhus in Williams, 2002), v katerih so bile ugotovljene pomembne negativne korelacije med sprejemljivostjo in čustveno manipulacijo. Na podlagi rezultatov naše raziskave lahko potrdimo prvi del hipoteze in zaključimo, da osebnostne poteze krutosti, sumničavosti, grobosti, tekmovalnosti, ne-kooperativnosti, nagnjenosti k ekstremom, oblastnosti, neprijaznosti in arogantnosti pomembno napovedujejo čustveno manipulacijo pri srednješolcih. Osebnostna dimenzija sprejemljivosti je navadno povezana s prosocialnim vedenjem, njene nižje izražene vrednosti pa tako lahko nakazujejo na to, da se posameznik vede na socialno manj zaželene načine, kamor sodi tudi manipuliranje z drugimi.

Če se osredotočimo na dimenzijo vestnosti, vidimo, da naši rezultati kažejo močno negativno korelacijo s čustveno manipulacijo pri ženskah, vestnost pa predstavlja tudi negativen napovednik čustvene manipulacije pri moških udeležencih. Ti rezultati so skladni tudi z ugotovitvami predhodnih raziskav (Jakobwitz in Egan, 2006; Lee in Ashton, 2005; Paulhus in Williams, 2002). Osebe z nizko stopnjo vestnosti so precej kaotične, nezanesljive, brezbrizne in neprevidne, pogosto so neodločne in se izogibajo svojim dolžnostim. Menimo, da te značilnosti veljajo tudi za srednješolce z visoko stopnjo čustvene manipulacije v primerjavi s srednješolci z nižjimi stopnjami manipulativnega ravnanja, ki so pogosteje pojmovani kot organizirani, disciplinirani, imajo bolj izrazit občutek za red in dolžnosti ter so tudi previdni, vestni in zanesljivi. Imajo visoko samozavest, so visoko produktivni in se čuti-jo bolj kompetentne v primerjavi z mladostniki z višjo stopnjo čustvene manipulacije. Posamezniki z nizko izraženo dimenzijo vestnosti imajo tako manj čuta za to, kaj je prav in kaj narobe, zaradi česar se v različnih situacijah lahko večkrat odločijo za napačen način ravnanja, med njimi tudi za čustveno manipulacijo. S temi ugotovitvami lahko potrdimo tudi drugi del četrte hipoteze.

V zadnji hipotezi smo predvidevali, da obstajajo razlike med spoloma pri tem, katere spremenljivke so povezane s čustveno manipulacijo in jo tudi pomembno napovedujejo. Naši rezultati potrjujejo to hipotezo in kažejo, da obstajajo precej različni korelati in napovedniki čustvene manipulacije glede na spol. Pri moških smo našli šest pomembnih napovednikov: prepoznavanje in razumevanje emocij (pozitiven napovednik), izražanje in poimenovanje emocij (negativen napovednik), predelavo socialnih informacij (pozitiven napovednik), ekstravertnost (pozitiven napovednik), sprejemljivost (negativen napovednik) in vestnost (negativen napovednik). Ti napovedniki skupaj pojasnijo nekaj več kot štirideset odstotkov variance kriterija, kar je

precej veliko. Če rezultate pogledamo podrobneje, vidimo zelo nizko, statistično neznačilno, negativno korelacijo med izražanjem in poimenovanjem čustev ter čustveno manipulacijo pri moških, spremenljivka pa se pojavlja kot pomemben negativen napovednik čustvene manipulacije. Tak rezultat nakazuje na to, da ta dimenzija čustvene inteligentnosti deluje kot zaviralnik za nastanek čustvene manipulacije pri moških, kar ni v skladu z raziskavo R. Grieve in L. Panebianco (2013), ki je pokazala podoben učinek pri ženskah, ne pa pri moških. Zato predlagamo dodatno prihodnje raziskave o odnosih med čustveno inteligentnostjo in čustveno manipulacijo.

V vzorcu srednješolk nismo našli pomembnih napovednikov čustvene manipulacije, na podlagi česar sklepamo, da pri ženskah osebnostni dejavniki ne igrajo tako pomembne vloge pri napovedovanju čustvene manipulacije kot pri moških. Tako menimo, da obstajajo drugi pomembni napovedniki manipulacije pri ženskah, do česar po našem mnenju lahko pride tudi zaradi evolucijskih razlogov – ženske pri morebitnih življenjskih partnerjih dolgoročno iščejo stabilnost, zaščito pred zlorabo drugih in sposobnost, da poskrbijo zanje in njihove potomce ter na ta način izboljšajo njihov družbeni status (Gaulin in McBurney, 2004), kar nakazuje, da so lahko ženske bolj „praktične“ v manipulaciji vedenja drugih v skladu s svojimi potrebami – v ospredju ni toliko to, da bi se manipulacija pri njih pojavila zaradi njihovih izoblikovanih osebnostnih značilnosti, temveč je predvsem posledica tega, da imajo ženske postavljene določene socialne cilje in jih želijo doseči v najkrajšem možnem času. Zato menimo, da osebnostne značilnosti pri ženskah niso nujno primarno vpletene pri pojavu manipulativnega vedenja.

Pričujoča raziskava poudarja in pojasnjuje odnose med čustveno inteligentnostjo, socialno inteligentnostjo, osebnostnimi dimenzijami modela velikih pet in čustveno manipulacijo pri mladostnikih, kar predstavlja področje, na katerem dosedaj ni bilo izvedenih raziskav. Naša raziskava tako prikazuje določene ugotovitve tudi glede razvojnega vidika čustvene manipulacije, saj so bile dosedanje raziskave opravljene le na vzorcih odraslih oseb. Raziskava pa ima tudi nekaj pomanjkljivosti. Kot prvo lahko izpostavimo dejstvo, da smo uporabili priložnostni vzorec udeležencev, ki ne nujno reprezentativno prikazuje slovensko srednješolsko populacijo, poleg tega pa so bili podatki pridobljeni le s pomočjo samoocenjevalnih vprašalnikov, ki niso nujno vedno relevanten prikaz uporabljenih dimenzij in spremenljivk. Menimo, da so potrebne še nadaljnje raziskave napovedovanja čustvene manipulacije skozi vse življenje; mogoče bi bilo tudi ustrezno vključiti dodatne spremenljivke iz širšega področja psihologije – različne demografske podatke, socialno-ekonomski status ipd.

::5. LITERATURA

- Austin, E. J. (2009): »A reaction time study of responses to trait and ability emotional intelligence test items.« V: *Personality and Individual Differences*, 46, str. 381–383.
- Austin, E. J., Farrelly, D., Black, C. in Moore, H. (2007): Emotional intelligence, Machiavellianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side? V: *Personality and Individual Differences*, 43, str. 179–189.

- Cantor, N. in Kihlstrom, J. F. (1987): *Personality and social intelligence*. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Carr, D. (2000): Emotional intelligence, PSE and self esteem: a cautionary note. V: *Pastoral Care in Education*, 18 (3), str. 27–33.
- Gardner, H. (1983): *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Gaulin, S. in McBurney, D. (2004): *Evolutionary psychology*. Upper Saddle River, N.J.: Pearson/Prentice Hall.
- Goleman, D. (2001): *Čustvena inteligenca na delovnem mestu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Goleman, D. (2010): *Socialna inteligenca*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Grieve, R. (2011): Mirror mirror: The role of self-monitoring and sincerity in emotional manipulation. V: *Personality and Individual Differences*, 51 (8), str. 981–985.
- Grieve, R. in Mahar, D. (2010): The emotional manipulation–psychopathy nexus: Relationships with emotional intelligence, alexithymia and ethical position. V: *Personality and Individual Differences*, 48, str. 945–950.
- Grieve, R. in Panebianco, L. (2013): Assessing the role of aggression, empathy, and self-serving cognitive distortions in trait emotional manipulation. V: *Australian Journal of Psychology*, 65, str. 79–88.
- Jakobowitz, S. in Egan, V. (2006): The dark triad and normal personality traits. V: *Personality and Individual Differences*, 40, str. 331–339.
- Kihlstrom, J. F. in Cantor, N. (2000): »Social intelligence.« V: R. J. Sternberg (ur.): *Handbook of Intelligence*. New York: Cambridge University Press, str. 359–395.
- Kildruff, M., Chiaburu, D. S. in Menges, J. I. (2010): Strategic use of emotional intelligence in organisational settings: Exploring the dark side. V: *Research in Organizational Behavior*, 30, str. 129–152.
- Lee, K. in Ashton, M. C. (2005): Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the Five-Factor model and the HEXACO model of personality structure. V: *Personality and Individual Differences*, 38, str. 1571–1582.
- Musek, J. (2000): *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2005): *Psihološke dimenzije osebnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Musek, J. (2005): *Psihološke in kognitivne študije osebnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Paulhus, D. L. in Williams, K. (2002): The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. V: *Journal of Research in Personality*, 36, str. 556–568.
- Papalia, D. E., Wendkos Olds, S. in Duskin Feldman, R. (2009): *Human development*. New York: McGraw-Hill.
- Saklofske, D. H., Austin, E. J. in Minski, R. S. (2003): Factor structure and validity of a trait emotional intelligence measure. V: *Personality and Individual Differences*, 34, str. 707–721.
- Salovey, P. in Mayer, J. D. (1990): Emotional Intelligence. V: *Imagination, Cognition and Personality*, 9, str. 185–211.
- Simmons, S. in Simmons, J. (2000): *Merjenje čustvene inteligenca*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Siu, A. F. Y. (2009): Trait emotional intelligence and its relationships with problem behavior in Hong Kong adolescents. V: *Personality and Individual Differences*, 47 (6), str. 553–557.
- Smith, L., Ciarrochi, J. in Heaven, P. C. L. (2008): The stability and change of trait emotional intelligence, conflict communication patterns, and relationship satisfaction: A one-year longitudinal study. V: *Personality and Individual Differences*, 45, str. 738–743.